

A Békéscsaba-fényesi sírmező.

(Ide tartozik a XLVI—XLVII. tábla.)

Az 1930. esztendőben, kora tavasszal, próbaásatásokat végzett a Békéscsabai Múzeum a békéscsabai határ fényesi (fővényesi) részében. Itt ugyanis a Gázsó Pál és neje Árvay Margit tulajdonát képező tanyán az előző tél folyamán szőlő alá forgatták a földet és eközben edények töredékeit, kivételesen edényeket, sőt állítólag csontvázat is találtak. A lelőhely megtekintésére e sorok íróját küldte ki a múzeum. Az első, felszínesebb körütekintésre megállapítható volt, hogy a tanya területét teljesen átmetszi az a hosszanti emelkedés, mely nagyjában ÉNY—DK irányban a város határát, illetve magát a várost is átmetszi. Ennek az emelkedésnek pedig csaknem egész vonalán — szörványosan — régészeti leletek bukkantak már elő. Ez a hátság a Széchenyi-utcai és Deák-utcai hidak között a Körös-csatorna VI. kerületi (jobb) partjára lép és a Zsilip-utcánál metszi át a körgátat. Végighúzódik a Kanálishi-szőlőkön és a Körös-csatorna felső, nagy kanyarulatánál visszavág a csatorna bal partjára és nem messze a Hármashatárhalomtól elenyészik. Helyesebben megfogalmazva: a nagyjában egyenes vonalban húzódo, mintegy 8 km hosszúságú, hátságot metszi az ÉK-felé nyitott ívben húzódo Körös-csatorna.

A terep nagyszerű fekvése — azzal az önként kínálkozó elgondolással, hogy a letűnt korok messzeségében a kiemelkedő hátság kivételével valószínűleg mocsári erdő borított itt mindent, biztos védelmet nyújtva embernek és primitív gazdálkodásának egyaránt — eredménnyel kecsegtetett annál is inkább, mert a hátság egész vonalán évtizedek óta és elég gyakran talált leletek minden valószínűséggel amellet szólottak, hogy életnek kellett lenni ezen a részen is és ez az élet nem tűnhetett el nyomtalanul.

A Múzeum-Bizottság megértő támogatása lehetővé tette, hogy a próbaásatásokat nem sokkal később dr. Haán Albert úr közreműködésével valóban meg is kezdhettem.

A várakozást mindenben kielégítő munkálatok eredménye az volt, hogy Fényes valóban lelőhelynek bizonyult. Lelettárgyak ugyan meg lehetős ritkán fordultak elő, de alkalmasaknak tetszettek arra, hogy a letűnt évezredekben itt élt ember életkörülményeire világot vessenek.

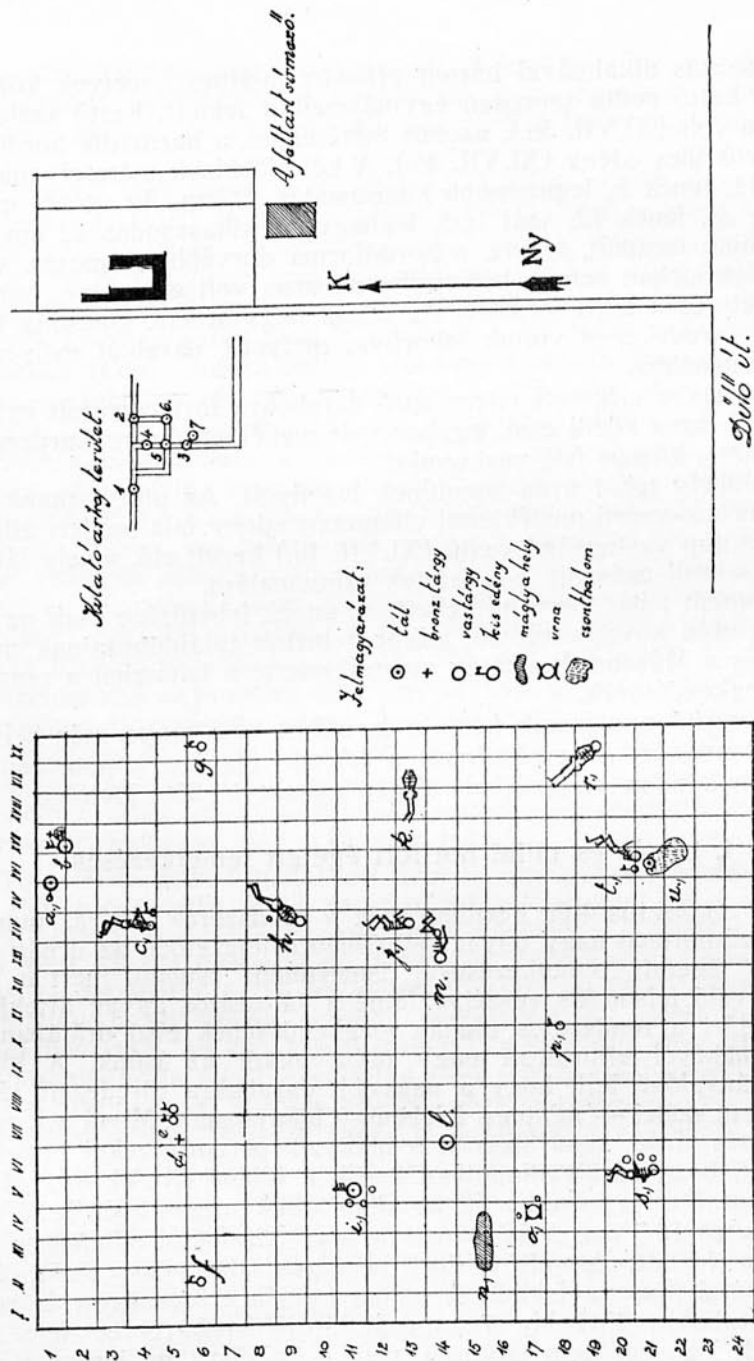

Abb. 1. kép.

Az ásatás alkalmával három urnasírt találtunk, melyek közül egy magában, kettő pedig szorosan egymásmellett feküdt. Kettő szélesszájú, öblös urna volt (XLVII. 50.), azonos méretekkel, a harmadik hordóforma, négy bütyökfüles edény (XLVII. 46.). A két előbbinek méretei: magasság 24, szája 15, fenék 5, legnagyobb kihasasodás 22 cm. Az utóbbi méretei: magasság 23, fenék 12, szája 16,5, legnagyobb kihasasodás 22 cm. A két urna finoman iszapolt, fekete, a hordóforma durvább, szemcsés, vörösre égetett. Egy sírban nem a két egyforma urna volt eltemetve, hanem az egyik fekete és a hordóformájú. Az urnák nagyméretű, alacsony peremű fekete tál töredékeivel voltak leborítva, melynek darabjai mélyen nyomultak az urnákba.

Az urnákba égetett tetem apró darabokra tört csontjait helyezték el. A három urna közül csak egyben volt melléklet: bronz-karperec fele. Egészen síma, közepe felé vastagodó.

A lelőhely tehát urna-temetőnek bizonyult. Az utolsó munkanapon az egyik bronz-gyűrű melléklettel eltemetett edény fala mellett alig 4 cm hosszú, 1,5 mm vastagságú vastű (XLVII. 19.) került elő, amely látszólag nem a felszínről csúszott le a leletek színvonalára.

A munkát tehát folytatni kellett, de ennek lehetősége csak az aratás befejezése után következett be, mikor a birtok tulajdonosainak megértő készsége és a Múzeum-Bizottság megteremtette a feltételeit a rendszeres munka megkezdésének.

A kimerítő rendszeres feltárás és utána — a tanya más helyén — folytatott próbaárkok eredményét a leletek alapján csoportosítva az alábbiakban közlöm. A mellékelt térkép mérete 1 : 200, illetőleg 1 : 1000.

I. Urnás és tállal borított égetett temetkezések.

1930. augusztus 4-én kezdtem meg a rendszeres feltárás munkáját, melynek számottevő nagy anyagából ebben a fejezetben az urnás és tállal borított égetett temetkezéseket ismertetem csupán, mert a találás rendjében való felsorolás veszélyeztetné a változatos anyag áttekintését.

Mindjárt a rendszeres munka megkezdésének első órájában (Térkép: a) fenekével felfordított nagy tálba akadt az ásónk. A kibontás után nyilvánvalóvá lett, hogy a nagyobb darabokra töredezett tál nem teljes, hanem szélei — mintegy felében — hiányoznak. Mivel a leggondosabb keresés árán sem sikerült a hiányzó peremrészeket megtalálni, világos lett, hogy sérült állapotban került a földbe (XLVI. 4.). Méreteit eredeti fekvésében a következőkben állapítottuk meg: átmérője 38, feneke 13, magassága 13,5 cm. A tál feneke a talaj felszínétől mindössze 28 cm mélységben feküdt. Az eltávolított tálrészek alatt összetörött, égetett emberi csontok kupaca feküdt. A halom tetején erősen égett és rozsdásodott, darabokra tört kb. 7 mm átmérőjű vaskarperec fele feküdt (XLVII. 1.). Egyebet nem találtam, nem is találhattam, hiszen a csont-

halom a háborítatlan sárga földön feküdt. A lelet tehát teljes volt: *Tállal borított égetett temetkezés.* A temetkezés ezen típusánál a tálat használták urna helyett, de csak leborították vele a földre helyezett égetett csontokat.

A fentebb leírt leletet a munkálatok kezdőpontjától (lásd a mellékelt térképen *a*) alatt) 15 m távolságra találtuk. Ettől további 1·5 méternyire halombarakott és összetört gyermekcsontok tetején vékony bronzlemezből készített gyermekkarkötőt találtam (XLVII. 40.), melyet háborítatlanul a helyén hagytam, mert átterjedt a következő árokba is. A második árokban aztán meg is találtam a folytatását. Közvetlenül az első árokban fekvő csonthalomhoz simulva, a csonthalom tetejével egyazon magasságban — 40 cm mélységben a föld színe alatt — fenekével felfordított, 23 cm átmérőjű, 10·5 cm magasságú és 8 cm fenekű darabokra törött tálat találtam. (Térkép *b.*) (XLVI. 3.) Felbontása után alatta egy négy bütyökfülű, egyenes oldalú, hordóforma kis urnát találtam, melynek méretei a következők voltak: magasság 12, száj 11, fenék 9 cm. (XLVII. 58.). Benne kis csésze volt, melynek egyetlen kis kerek fülét a másikba erőltetés alkalmával letörték. Hogy valóban ilyen erőszakkal helyezték el, bizonyítja, hogy a letört fület benne találtam az egyébként egészen üres kis urnában. A kis fülesedény méretei a következők: magasság 10, száj 9, fenék 4·5 cm. (XLVII. 44.). Az összes itt talált edények közül ez volt az egyetlen díszített, ugyanis a pereme alatt 7—15 mm közt ingadozó távolságban valami rosszul hegyezett kemény tárggyal körbe futó pontokat raktak rá, melyek elhelyezése és bemélyítése egészen szabálytalan. A lelet körülményei igazolták, hogy a három edény az előző árokban talált, de az edényekkel egészen összesimuló csonthalomhoz tartozó sírmelléklet volt. (Térkép: *b.*)

Nyolc olyan árok következett ezután, amelyeknek leletei nem tartoznak ebbe a csoportba. A 11. árokban a kezdővonaltól 5·5 m távolságra újabb tállal borított égetett temetkezésre bukkantam. (Térkép *i.*) A föld felszíne alatt, 29 cm mélységben, fenekével felfordított, 38 cm-re szétnyomott, 11 cm fenekű és 11 cm mélységű nagy tál feküdt égetett csonthalom tetején. Egyik szélén, egymás mellett két kis edény szétnyomott töredékei heverték. Az egyik szépformájú, sötétsárga, magasfülű, öblös bögre (porozus volta miatt egyáltalán nem volt összeállítható); a másik egyenes oldalú, vastag, vörösre égetett, négy bütyökfülű edény, amelyet sikerült helyreállítani. Méretei: szája 11, magassága 10, feneke 9 cm.

A tál pereme alatt — annak nyugati oldalán — durva, barna, lehajlított csúcsosszájú edény állott, melynek szája mellett közvetlenül egy-egy kúpos csúcscskája, peremének hátsó harmadában egy-egy felfelé hajló kampós fogantyúja volt. Minden az eredeti helyén látszott feküdni, mert a tál tetején egymásmellett álló edények súlya behorpasztotta, az alatta levő edény pedig feltámasztotta a tálat, annyira, hogy az keresztben kettétört. A tál alatt levő edényke mellett nagyon jó fenntartású,

csaknem rozsdamentes vaspengé és egy hengeres vasdarabka (valószínűleg tű) látszott. A penge méretei a következők voltak: hosszúság a nyélbe járó tüskével együtt 13 cm, szélesség 12 mm, vastagság 2 mm. A kis tűtörődék három cm hosszú volt; erősen rozsdás hengeres szára 4 mm. A csonthalom legalján — melyet gondosan a tál alá rejtettek — 15 cm hosszú késpenge feküdt ugyancsak vasból, a tál alsó peremétől 16 cm mélységben, szélessége 16, vastagsága 5 mm volt és 2 cm hosszúságban állott ki a csontok alól, éppen szemben a csúcsosszájú edénnyel. A sírt az eredeti rajzok és méretek alapján a múzeumban rekonstruáltuk. (XLVI. 1.).

A legközelebbi égetett temetkezést a 17. árok adta, ez alkalommal urnás temetkezés formájában (Térkép: o). A teljesen összenyomott nagy edény szájrészeit fekete színű tál töredékei borították. Az összenyomott urna cserepei összekeveredtek az összetörött égetett csontokkal és mellékletekkel. Mellékletként kónikus orsókarikát találtam, (XLVII. 30.) továbbá vaskéspengét, (XLVII. 10.) különböző szélességű szegecselt vaspánt töredékeket (XLVII. 2, 3, 4. és 12—26-ig, kiv. 19.), öt darabból 13 cm hosszúságban összerakható 17 mm szélességű, egészet mutató pántot, melynek egyik vége hegyes csúcsban végződik, a másik gömbölyűen hátra van hajtva, mintha valami hengeres sarok körül kellett volna forognia (XLVII. 5. és 6.). A legszélesebb vaspánttöredék 34, a közepesek szélessége 24 mm. A szélesebb vasak erősen rozsdások és az égés nyomait is magukon viselik. A korongon formált edény méretei a következők: magasság 35, száj 19·5, fenék 12, öblösödés 28 cm. Nyakán és hasán elsímuló agyaghurka díszíti, pereme kissé lehajló. (XLVII. 35.).

A 21. és 22. árokban, a végvonalától 5 méternyire, kelet-nyugati irányba terjedő, mintegy 60 cm hosszú és 30 cm széles, égetett, összetörött emberi csonthalmot találtam (Térkép: u). A halom keleti végében — a föld színétől 30 cm mélységben talpon álló 30 cm átmérőjű, mély tálat találtam üresen (XLVII. 48.), mely mellett közvetlenül, ismét keleti irányban, magasfülű, öblös bögre állott ugyancsak talpon. A tál feneke hiányzott. Kétségtelenül hiányos állapotban került a földbe. A szabálytalan területen fekvő csonthalom olyan vastagon borította a földet, amiből minden kétséget kizáró módon megállapíthattam, hogy legalább két, de valószínűleg több emberi test csontmaradványaival van dolgunk. A sírmellékletül talált füles edény méretei a következők: magasság 10·5, száj 10, fenék 5, fül 9·5 cm.

A temető K., É. és Ny. irányban kimerült, csupán D. felé nem, de ott az élő növény vetés miatt egyelőre nem lehetett a munkát folytatni. Egyéb lehetőség híján a sírmező közelében levő és akadálytalanul hozzáférhető területen végeztem kutatóárkok segítségével próbaásatást annak megállapítására, vajjon nem találjuk-e meg a temetőhöz tartozó lakótelepet?

Ezen munkálatok során további két égetett temetkezést tártunk fel,

melyek közül az egyik urnás, a másik tállal borított volt.

Az urna hordóformájú volt, oldalait négy bütyökfül díszítette és minden fémtárgy nélkül, pusztán az égetett csontokat tartalmazta. Anyyira rossz fenntartású volt, hogy kiemelés közben — minden óvatosság ellenére egészen apró darabokra szétment. Mindenesetre meg lehetett állapítani, hogy méretei kisebbek voltak az eddig felszínre került urnákénál.

Az ugyanitt talált tállal borított temetkezést (kutatóárkos terület: 1.) négy edény alkotta: két tál és két bögre. Középpontja a csontokat borító, fenekével felfordított, négy nagyobb darabra széttörött tál volt (XLVII. 52.), mely mellett ÉK. irányban 30 cm átmérőjű, teljesen szétnyomott, fekete tál állott talpon (XLVII. 45.). Vele szemben, a tál másik oldalán, de attól mintegy 30 cm-re bütyökfülű durva bögre állott (XLVII. 55.), melytől azonos távolságra zömök, egyfülű csésze foglalt helyet (XLVII. 56.). Az összes lelettárgyak egy szintben, a talaj szintje alatt 42 cm mélységben feküdtek (XLVI. 2.).

Mellékletül felszínre kerültek: egy kettétörött bronzkarperec (XLVII. 33, 34.) és apró ékszerfélének felismerhetetlenné vált két darabkája (XLVII. 31, 32.). Az edények pontos méreteit az alábbiakban közlöm: A téglaszínűre égetett és kihasasodás után kissé kifelé hajló szélű tál átmérője 23, magassága 9, félig hiányzó profilált feneké 7 cm. A talponálló tál rekonstruálva 26 cm átmérőjű, magassága 8, feneké 9 cm; egyik oldalán kifelé nyitott, félhold alakú füle volt az oldal folytatásában; másik oldala hiányos lévén, a fület ott nem lehetett megállapítani. Színe: fekete. A letörött fülű bögre pereme ovális, a füllel szemben 8, keresztben 9 cm, magassága 9, feneké 6 cm. Anyaga durva, égetése vöröses-fekete. A fül magasságában három felragasztott igen széles bütyök díszítette. A másik szintén durva anyagú bögre csak közvetlen felső pereme alatt hasasodik ki, úgy hogy oldalai szinte egyenesek. Kifelé hajló, elkeskenyedő pereme 10 cm átmérőjű. Magassága is 10, feneké azonban csak 6 cm vastag és hengeres füle éppenúgy utólag van felragasztva, mint a négy szimmetrikusan — a fül magasságában — elhelyezett nagykiterjedésű, lapos bütyök. Ezeknek ragasztott voltát kétségtelenné teszi, hogy valamennyien leváltak a megszikkadás után és az edény alattuk levő felülete egészen simára van kidolgozva.

A leletek kiemelése után a leggondosabb és legmélyrehatóbb keresés ellenére sem égetett csontoknak, sem egyéb tetemmaradványoknak nyomát nem találtam. A temetkezés tehát a fentebb leírt lelettárgyakkal teljes volt.

Még azt kell megemlítenem, hogy a 15. és 16. árkok határán a kezdővonaltól 120 cm-re, mintegy 50—60 cm szélességben és csaknem két méter hosszúságban, 10—12 cm vastagságú hamuréteg feküdt, a talaj szintje alatt 35 cm mélységben (Térkép *n*). A minden idegen elemtől tiszta fahamu az égés nyomait nem, vagy csak igen kis mértékben viselő

sárga földön feküdt, ami azt a feltevést látszott megerősíteni, hogy nem állandó jellegű tűzhelyet tártunk fel, hanem valószínűleg hullaégető helyet, vagy talán inkább olyan helyet, ahol egyszer hullát égettek. Erre engedett következtetni, hogy a tűzhelyet kifejezetten sírmezőben találtuk, ahol lakótelep emlékei egyáltalán nem kerültek felszínre. Az állandó tűzhelyek cseréptörmelékkel kitöltött és kitapasztott feneké teljesen hiányzott, de nem volt az állandó — hogy úgy mondjam: háztartási — tűzhelyeket jellemző cserépdarab, vagy állati csont sem fellelhető, sem közel, sem távol.

Ezeknek a leleteknek feltárása után világosság vetődött a próba-ásatások alkalmával felszínre került egyik leletcsoportra. Ugyanis ott előkerült a talaj felszínétől mintegy 35 cm mélységben egy talpon álló, korongon készült fekete tál (XLVII. 41.), melynek méretei a következők voltak: átmérője 23, magassága 8, talpának átmérője 8·5 cm. Teljesen üres volt, de közvetlen mellette egy fenekével felfordított, talpas tál feküdt (XLVII. 57.), alatta, halomba rakott, égetett és apróra összetört embercsontok tetején — síma, vékony, hengeres, zártvonalú bronzgyűrű (XLVII. 28.). A felfordított tál talpcsöves, vörösre égetett, magassága 9, átmérője 13·5, talpának átmérője 6·5, talpának magassága 4 cm. Két oldalán átfúrt, homorított tetejű füllel és peremén két egymással szemben — a fülek között — fekvő páros bütyökdísszel. Itt hát a tál ételes tál lehetett és a kis talpcsöves tálka helyettesítette az urnát.

A fentiekben leírtakból a következő eredményeket vonhatjuk le:

A hosszú évszázadokon át divatozó halottégetés szokásának motívumai között bizonyára nem kis szerep jutott a halottól való félelemnek. Egyedül ezzel indokolható meg a fenti leírásban ismertetett leleteknek azon állandó és jellegzetes sajátága, hogy akár edényben, vagy az alatt, akár csak a pusztta földbe temetődtek is el az égetett tetem maradványai, azokat egészen apró darabokra összetört állapotban találjuk fel. Az utolsó előtti helyen részletesen leírt halotthamvasztó tűzhely — a kezdetleges kultúra technikai felkészültségének hiányairól nem is szólva — egészen nyilvánvalóvá teszi, hogy a holttestek elhamvasztása nyílt tűzön, máglyán történt, amiből egész természetesen következik, hogy tökéletlen volt. A csak igen magas hőfokon elhamvadó csontok csupán megpörköldtek a szabad máglyán, de ennek következményeképpen ellenállóbbak és keményebbek lettek. Összetartásuk megszűnt, mert az ízületeket tartó izmokat és inakat megsemmisítette az égés, de formájukat még a kevésbé ellenálló kisebb csontok: bordák, láb-, kéz-közép- és ujjcsontok is megtartották, mint azt több darab igazolja is. Ezért kellett a teljes megsemmisítés kedvéért az épen maradó csontokat összetörni. Igaz, hogy az urnába való elhelyezés célszerűségi okokból is követelte az apró darabokra való törést, de vajjon a pusztta megszokással indokolható volna-e a csontok ugyanolyan összetörése olyan esetekben, mikor azokat egyszerűen a pusztta földbe temették?

Rendkívül érdekes, hogy a fenti leírásban ismertetett sírokban csaknem kivétel nélkül olyan edényeket és ékszereket találtam, amelyek csonka, illetve hiányos állapotban kerültek a sírba. Tálak, urnák, bögrék és jórészt az ékszerek is, minden kétséget kizárólag már mérsékelt hasznavehető állapotban kerültek a sírokba, pedig itt az egyetlen eset kivételével, melyről a leírás alkalmával külön megemlékeztem, a mellékleteket, különösen az edényeket soha nem tették a máglyára, amint az a sziléziai égetett temetkezéseknél szokásban volt.¹

Amennyire azonosak voltak az urnás temetkezések — hiszen mind egyetlen edényből állott és eltérés legfeljebb csak annyi volt közöttük, hogy egyiknek volt valami fémmelléklete, a másiknak nem — éppen úgy, valahány tállal borított temetkezés, ugyanannyi forma. Hol a csontokat takarja a tál, hol egyszerűen melléklet. Vannak olyanok, ahol a tál csak melléklet, de akad tállal borított és ugyancsak tál mellékletű sír is.

Külön ki kell emelni az utoljára ismertetett tállal borított temetkezést. A leggondosabb körütekintéssel és nagy területre kiterjedő mély kutatással sem sikerült ennél a temetkezésnél az emberi maradványok egyetlen parányát sem feltalálnom. Találtam egy fenekével felfordított tálat, amely mellett egy talponálló tál és az ellenkező oldalon két bögre volt. Voltak bronzékszer mellékletei, de körülöttük emberi maradványoknak nyoma sem volt sehol. Nézetem szerint a lelet *szimbolikus temetkezés volt*.

Ezzel kapcsolatosan merült fel bennem az a gondolat, hogy a sírmező egyéb részein talált magános, kisebb edényeket nem a véletlen sodorta megtaláltságuk helyére, nem — mint kezdetben gondoltam — szórványos leletek voltak azok, hanem legalább is nagyobb részük ugyancsak ilyen szimbolikus sír lehetett.

Öt ilyen kisebb edényt találtam, amelyek vagy talpon állottak, vagy fenekükkel felfordítva. Ez az elhelyezés szabályosságával merőben ellenkezett a véletlenül földbe kerülni szokott edények összevissza helyzetével és elsősorban ejtett gondolkodóba. Mikor aztán két kis edényt úgy találtam, hogy azok közvetlenül egymás mellett és talpon állottak, minden kétségem eloszlott azíránt, hogy azok elhelyezése valóban csak szándékos lehetett. Miután olyan sírmezőben kerültek napvilágra, amelyben a temetkezés rendeltetésén kívül egyéb célokat szolgáló tárgyak egyáltalán nem fordultak elő, ezeket is szimbolikus temetkezéseknek tekinthetjük.

Ezek leírását az alábbiakban adom:

1. Az ötödik árokban, a kezdővonalától 11 méternyire, szorosan egymás mellett talpon álló két kis edényt találtam, egészen magukban. Az egyik alacsony oldalú, fogantyús, merítő edényke volt (XLVII. 40.), a következő méretekkkel: magassága 4,5, hosszúsága 9, szélessége és feneke

¹ Tackenberg: Die Wandalen in Niederschlesien, 73. l.

7 cm, oldalai alig észrevehetően hajlottak befelé. A másik nagyon durva, egyetlen egyenes fogantyújú edényke volt (XLVII. 55.), a következő méretekkel: szája 7,5, magassága 8, fenéke 5 cm. Mindkét edényke kézen formált.

2. A hatodik árok elején, a kezdővonalától 1,5 méternyire durva, nagyobb méretű, egyfülű csésze feküdt egyedül. A talponálló edény méretei: pereme és magassága 10, fenéke 6,5 cm; 45 cm mélységben feküdt.

3. A 14. árokban a kezdővonalától 6 méternyire, fenekével felfordított kis, eredetileg megcsorbított tálcaska került elő (XLVII. 54.), egészen magában. Méretei: kissé befelé hajló pereme 13, fenéke 7, magassága 7 cm.

4. A 18. árok közepén magábanálló kis bögrét találtunk 41 cm mélységben, mely a legvigyázatosabb kezelés ellenére a szó szoros értelmében szétporlott, egyetlen darabja sem maradt.

A temetkezések korának meghatározására csak az egész sírmező anyagának ismertetése után térünk rá.

II. Zsugorított temetkezések.

A próbaásatásokat eredményező előzetes bejelentések arról is számot adtak, hogy a szülő alá való földforgatás munkája során csontváz is került felszínre. Körülményeire vonatkozólag azonban csak annyi pozitívumot sikerült megállapítani, hogy a részletekben kiemelt vázat később eltemették a ház tövében. A próbaásatások ebben a kérdésben semmi világosságot sem derítettek. Sőt, a nagy területen folyó feltárásnak ilyen vonatkozásban negatív eredménye, ha nem is tette valószínűtlenné a jelentés ezen részét, mindenesetre azt a feltevést látszott igazolni, hogy a felszínre került egyetlen csontváz talán későbbi korból származott s így a lelőhely korának meghatározása szempontjából jelentősége nem lehet.

Annál váratlanabban ért aztán, hogy a rendszeres munka megkezdése után — már a harmadik árokban — a kezdővonalától 14 m-re emberi alsó lábszár csontjai bukkantak elő (Térkép: c). A lelet a talaj szintjétől csupán 44 cm mélységben volt. A feltárt csontváz zsugorított volt.

A váz fejével Ny., lábaival K. felé feküdt a jobb oldalán. tekintete D.-re fordult. Jobb válla közvetlenül a profilban fekvő arc elé került, kifordult lapockával és kulcsonttal. A jobb kar a test irányában volt kinyújtva, de könyökben és csuklóban kissé a test felé hajtva. Bal válla 10 cm-re a tarkótól, szintén kifecamodott lapockával és kulcsonttal. A bal felkar párhuzamosan volt elhelyezve a jobbal, tehát rézsutosan keresztben feküdt a mellkason. Könyökben tompa szög alatt meg volt hajtva, miért is a kézközép és az ujjcsontok a jobb kar alá és azon túl nyúltak. A bal felkar mind a két oldalán bordacsontok feküdtek. A me-

dencecsont kétfelé törve feküdt a fancecsont jobb és bal oldalán; maga a farcsont természetellenesen egészen a sírfenek síkjában feküdt. A párhuzamosan hajlított lábak egyre közeledtek egymáshoz úgy, hogy a bokák egymáson feküdtek.

A váz teljes nagysága hozzávetőleg 165 cm volt.

Mellékletek: Az arc előtt 22 cm távolságban, magas, kihasasodó öblű edény, vörös-feketére égetve, kissé az arc felé hajló helyzetben. Az edénynyak és has találkozásánál két kis fület utánzó hurok. Méretei: magasság 11, száj 7, fenék 5, legnagyobb kihasasodás 11 cm (XLVII. 59.). Az áll alatt néhány borostyán gyöngy, borsószem nagyságúak, laposak és nagyon mállekonyak. A meghajlott könyök mellett egyszer forduló spirális bronzgyűrű (XLVII. 29.), s a medence mellett néhány hosszúkás, hengeres, hosszában átfúrt gyöngy.

A hetedik árok végvonalától 6 m távolságra újra emberi vázat találtunk. Két árkon, csaknem 45 fokú szög alatt feküdt keresztben (Térkép *h*). A két kezét a medence csontjára fektették úgy, hogy a könyökei kissé kifelé állottak. Medencecsontján nagyocska vascsat feküdt, erősen megrozsdásodott állapotban. Egyéb melléklete nem volt. Lábszárai hiányoztak. A váz egész hosszúsága 150 cm. Lábszárai párhuzamosan, de térdben észrevehetően jobbra hajlítva feküdtek. Tájolása: fej ÉNy., lábak DK., tekintet É.

A 13. árok elején — a végvonalától egy méterre — ismét csontvázat találtunk (Térkép: *j*). Koponyája hiányzott, csupán alsó állkapcsának középső része feküdt a vállai között. A váll mindössze 15 cm-re feküdt a talaj felszíne alatt, miből kitűnt, hogy a koponyát elszántották. Az egészen szokatlan fekvésű váz helyzetét a teljes kibontás tudta csak tisztázni. Eszerint a váznak medencerésze feküdt a legmélyebben, melyből a lábak és gerincoszlop mintegy 100 fokú szöget képezve egyenletesen felfelé irányultak. A váz kifejezetten ülőhelyzetben volt. Jobb karja egyenesen előre volt nyújtva és kézfeje a medence szélén nyugodott. A bal kar vízszintesen előre nyult és látszólag csupán a felső kar volt meg, az alsó pedig hiányzott. A jobb lábszár térdben visszafelé tört, mert a minden bizonnyal homorú fenékkal megásott sírban történt elhelyezése alkalmával sarka feltámaszkodott a sír szélére, térde alatt üreg maradt, abba aztán a térdre nehezedő föld súlya beletörte a lábszárat. Melléklete nem volt. A részletes kibontás világot vetett a bal kar tisztázatlan dolgára is. Az ugyanis könyökben hátra volt törve úgy, hogy a kézfeje egészen a hát mögé hajolt, az ujjak pedig a gerincoszlopot érték. Fejével D-nak, lábaival É-nak feküdt. Egész hosszúsága 145 cm volt. A sírgödör legmélyebb pontja 55 cm.

Ugyanabban az árokban, alig három méterrel tovább — a végvonalától 8 méternyire — ismét zsugorított vázat találtam (Térkép *k*). Fenntartása igen jó, zsugorítása jellegzetes volt. Feje Ny-nak, lába K-nak feküdt. A jobb oldalán fekvő váz koponyája D-re tekintett. Fel-

húzott bal lába derékszög alatt hajlott a gerincoszlophoz, a jobb kissé tompább szög alatt. Az alsó lábszárak párhuzamosak voltak és térdben csaknem 60 fok alatt hajlítottak. A bal lábfej hiányzott, de a bokacsontok megvoltak. Mindkét kar könyökben 45 fokú szög alatt hajlott és a jobb kézfej egészen az arc elé került. A bal felsőkar csaknem párhuzamosan feküdt a gerincoszloppal, ezért a bal alsókar mindjárt a könyök fölött metszette a jobbat, kézfeje pedig a jobb alsókar közepe előtt feküdt. Melléklete nem volt. Teljes hosszúsága 168 cm. Mélysége 55 cm. Koponyája ennek is össze volt törve.

A következő váz a 15. sorban feküdt (Térkép *m*), térdeivel alig 20 cm távolságra az előbbi váz koponyájától. Fekvése pontosan 90 fokú szöget zárt be amannak fekvésével. A bal oldalán fekvő váz jobb combcsontja 90, bal pedig 110 fokú szög alatt hajlott a gerincoszlophoz. Térdei 80 fokú szög alatt voltak hajlítva. A gerincoszlop kissé ívesen hajlott hátra, s végében az összetörött koponya egészen hátrahajolt. A karok egymás fölött feküdtek úgy, hogy teljes hosszukban a gerincoszlop mögött voltak, könyökben kissé kifelé hajolva. A kézfejek a medence mögött tenyerükkel összefordultak. Tájolás: fej É, lábak D, tekintet É. Melléklete nem volt.

A 18. és 19. árkok végén ismét csontvázat találtunk (Térkép *r*). A teljesen nyújtott lábakkal fekvő váz mindkét lábfeje jobbra volt csavarva és lábaival ÉK-nek, fejével Dny-nak feküdt. Jobb oldalán fekvő szétvert feje DK-re nézett. Medencecsontjai hanyatt feküdtek a sírfenéken, de a törzs a jobb oldalára volt csavarva. A szigorított karok a fektetésből következően így helyezkedtek el: a jobb arc alól kiinduló jobb felsőkar kissé elállt a mellől és a 30 fokú szög alatt hajlított könyöke mintegy 20 cm-re kényszerítette a kézfejet az arc elé. A tarkó mellől induló bal felsőkar párhuzamos volt a jobb felsőkarral és ezért keresztül feküdt a mellkason. Könyökben mintegy 100 fok alatt hajlott, ezért könyök felett feküdt keresztül a jobb karon. Kinyújtott jobb térdénél faszéndarabok voltak, jobb szemürege előtt pedig diónagyságú sárga festécsomó. Egyéb melléklete nem volt.

A 20. és 21. árkokban két vázas temetkezést találtunk. Egyik a kezdő, másik a végvonaltól volt 5 méternyire.

A kezdővonal felé eső sír: zsugorított temetkezés (Térkép: *w*). Tájolása: fej Dny, lábak ÉK, tekintet DK. A váz jobb oldalán feküdt összeszűzött fejjel. Zsugorítása: mint az első síré. Kinyújtott jobb alsókarja közepe táján 63 mm hosszú, kerekvégű, kis vaspengé feküdt, mintegy 3 mm-nyi befoglalásra szolgáló tüskével (XLVII. 7.). A penge szélessége 1 cm, vastagsága nem volt mérhető. Vele párhuzamosan élére állított köszörűkő feküdt. Ennek nagysága: hossza 13, szélessége 3.5, vastagsága 1.75 cm. Mindkét oldalán a használattól származó két-két íves bemélyedés van. Nem teljes darab, hanem alakja szerint az ere-

deti egésznek csupán a fele. Az arc előtt kb. 20 cm-re nagy, kerek, örlőkőnek kitört darabja feküdt, melynek anyaga durva, fekete szemcsés, szürke kőiség. Méretei: szélessége 17, hosszúsága 20·5, vastagsága 7 cm. Az örlőkő rendeltetéséről egyelőre csak annyit, hogy bizonyára a temetési rítus során volt annak szerepe.

A végvonal felé eső sír is zsugorított temetkezés volt Térkép: *t*). Fejével Ny, lábaival K felé feküdt, tekintete D-re esett. Jobb oldalán feküdt és zsugorítása csekély eltéréssel a megszokott formát mutatta. Eltérés csupán abban mutatkozott, hogy feje az erősen felhajtott és kifordított bal tenyerében feküdt. Melléklete nem volt, mert a koponya fölött és mögött, mindkét irányban 20—20 cm-re levő magasfülű bögréről és feneketlen tálról későbbi munkánk folyamán kétségtelenül sikerült megállapítani, hogy annak az égetett temetkezésnek mellékletei, mely közvetlen mögötte, nagy kiterjedésben úgy feküdt, hogy részben a most leírt zsugorított váz koponyája és válla alá is benyult.

A feltárt sírmezőben több zsugorított temetkezést nem találtam, de a később — a tanya területének más helyén folytatott kutató munka folyamán még két zsugorított temetkezés kétségtelen nyomára akadtam, melyekről az alábbiakban adok számot.

Az első keresztárok 5. számú lelethelyén jobb arcán fekvő gyermekkoponyát találtunk (kutatóárkos terület 5.). A koponya előtt 12 cm-re alkarcsontok kerültek napvilágra, melyeknek alsó harmadában vékony, bronzból készült gyermekkarkötő tartotta össze a nagyon rossz fenntartású csontokat úgy, hogy zöld rozsdával befogta mind a két csontot az érintkezés felületén. A sír többi részét feldúlták, de semmi kézzelfogható adatot nem szolgáltatott a feldúlás okára nézve.

Ugyanezen árok 7. számú lelethelyén (kutatóárkos terület 7.) nagyon sok edénytöredéket és állati csontokat tartalmazó hullékgödört tártunk fel, mely munka megkívánta, hogy az árok eredeti méretein túl is kövessük a gödör lelettárgyakat tartalmazó kiterjedését. Ezen munka közben az árok D-i falában, éppen ott, ahol a gödör határfalát megtaláltuk, emberváz lábszárcsontjainak vége mutatkozott. Meg is találtunk két alsó lábszárat, melyeknek háta mögött, egészen a csontokhoz simulva, edényt találtunk. A jobbfelé hajló lábfejekkel, egymással párhuzamosan fekvő alszárcsontokból minden kétséget kizáró módon meg lehetett állapítani, hogy zsugorított temetkezés maradványait találtuk meg. Maradványait azért, mert a csontváz többi, hiányzó része ott kellett, hogy feküdjön a hulladék-gödör helyén, és annak megásásakor esett a munka áldozatául.

Az itt talált edény jóminőségű, iszapolt agyagból, korongon készült, de nagyon asszimmetrikusan formált. Színe szürke, egyetlen nagyobb füle hiányzott és szája csaknem köröskörül csorba. Méretei: magassága 12, szája 7, feneke 5·5, legnagyobb kihasasodása 14·5 cm (XLVII. 51.).

A részleteiben is ismertetett zsugorított temetkezések adataiból a következő eredményeket vonhatjuk le.

Ha a sírokat a bennük levő vázak tájolása szerint vizsgáljuk, azt találjuk, hogy három váz fejével Ny, lábaival K felé feküdt, tekintetük D felé fordult. Három másik fejével DNy, lábaival ÉK felé nézett, tekintete kettőnek DK-re, egynek ÉNy-ra esett. Egy váz fejével D-nek, lábaival É-nak feküdt, míg az utolsó éppen fordítva: fejjel É-nak, lábaival D-nek. Amannak tekintete Ny-ra, emezé — mint maga a fej is — É-nak fordult.

Első pillanatban ebben a tájolásban rendszert nem látunk. A tüzetesebb vizsgálódás azonban meggyőz bennünket egy negatívumról, arról, hogy fejével K-nek egyetlen váz sem feküdt. Ellenben 8 közül 7 Ny-ra, DNy-ra, vagy D-re fektetett fejjel fekszik. Csaknem pontosan abban a szögben mozog tehát a fejek irányítása, amely a téli és nyári napnyugta közé esik. Mondhatjuk azért, hogy a sírok legnagyobb részében nyugat felé vannak irányítva a fejek.

Nyolc sír közül ötben a zsugorított váz a jobb oldalán feküdt, kettőben a balon és egyben hanyatt.

A lábak zsugorításának módja tekintetében az 1., 4., 5., 7. és 8. sírok mutatják a normális típust, melyek között nagyobbára csak annyi eltérés mutatkozik, amennyit a föld nyomása okozhatott a feloszló húsrészekről megszabaduló és ízületeikben meglazuló csontokon.

A karok elhelyezése — egy eset kivételével — a fekvésből következően természetes. A hátratorított könyökű 3. váz — egyedülálló voltán kívül, ülőhelyzetével is amellett bizonyít, hogy szokásosnak nem szabad tekintenünk.

A leghatározottabban jellegzetes a koponyák sorsa; ugyanis valamennyi szét van verve. Miután az összetörött koponyarészek mindenütt az eredeti helyükön maradtak és nemcsak a nyomásnak könnyen engedő koponyacsontok, hanem a rendkívül ellenálló állkapocscsontok is darabokra voltak törve, annak bizonyosságát látom ebben, hogy itt a koponyákat a temetési szertartás során, a sírban verték szét. Úgy gondolom, hogy csak megerősíti állításomat az, hogy a 7. sírban a koponya mellett, illetve az arc előtt nagy őrlőkö darabját találtam, amely egyéb bizonyítható rendeltetés híján csak arra szolgálhatott, hogy vele verték szét a sírban nyugvó tetem koponyáját. Ez a kegyetlen eljárás a visszajárástól való félelem ismeretében könnyen magyarázható.

A sírok közül melléklete volt ötnek, tehát a sírok felének.

Még csupán azt tartom szükségesnek itt megemlíteni, hogy a feltárt sírokban talált vázak koponyái közül 7-nek szemöldöksontja szokatlanul vastag, kiálló és ívelt formájú volt, a homlok pedig a szemöldöksontból való kilépés után nagyon alacsony ívben átment a fejtetőbe.

III. Szórványos leletek.

A fényesi lelőhely igen nagy számmal szolgáltatott szórványos leleteket. Az első próbaátasításokat megelőzőleg talált lelettárgyak egész anyagát ide kellett sorozni. A nagyszámmal talált edénytöredékek közül ki kell emelni két urnát, melyek közül az egyik viszonylag épen került ki a földből; a másiknak csupán hosszában kettétörött fele volt meg. Durva, égetett cserepüknek már csak töredékeit láttam, mert a szakszerű kezelés és megfelelő védelem hiánya — az amúgyis rossz fenntartású lelettárgyak időelőtti elpusztulását okozta. Épségben megmaradt azonban egy nagyon szép formájú, kézen alakított, vörhenyes-fekete égetésű, 10·5 cm magas, 6·5 cm szájú, ugyanilyen fenekű és 11 cm kihasasodású, fületlen, síma kis edény (XLVII. 60.), mely minden vonatkozásban beleillik a későbbi leletek kerámiai anyagába. (Állítólag csontváz melléklete volt.) Ide tartozik több edénytöredék között az a darab is, melyen a tállal borított temetkezések során talált és ott ismertetett kis, egyfülű bögre díszítésével egészen azonos, szabálytalan, szurkált díszítő motívumok vannak.

A sírmező feltárása folyamán alig akadt olyan tárgy, amelyet ide kellett sorozni. Mégis adódott néhány darab, mely önmagáról és rendeltetéséről, vagy a lelőhelyre való kerüléséről, ilyen bizonyítékot adni nem tudott. Ezek között első helyen meg kell említeni azokat a folyami kavicsokat, amelyeket csak az ember hurcolhatott ide és amelyeknek bizonyára valami hasznát is vette. Természetes, hogy így szórványos előfordulásukban rendeltetésüket, vagy használatuk módját meghatározni nem lehet. Ide tartozik egy agyagból égetett hálónéhezék fele is, melynek a sírmezőben való szórványos előfordulása egyáltalán nem indokolható. Különösen azért nem, mert egészen magában, nem mint sírmelléklet került felszínre. Egészen bizonyosra vehetjük, hogy a törés folytán vált hasznavehetetlenné és csak véletlen, hogy éppen a sírmezőben dobták el és úgy került felszínesen a földre.

Ugyanezzel magyarázhatjuk néhány olyan edénytöredék megtalálását is, melyek nagyobbára fenék-, illetve szájrész- vagy fültöredékek. Mindről meg lehetett állapítani, hogy másodlagos fekvésben vannak. Csupán egy darabot emelek itt ki, egy nagyméretű, vastagfalú, sötét-szürke edényből származó töredéket, mert ezt a már fentebb is említett, szabálytalan vonalú szurkált cifraság díszítette.

Ugyanitt kerültek felszínre — a leletszinten — szabálytalan terméskódarabok is, melyeken az emberi kéz munkájának nyoma sem volt.

A 6. árok legvégén csupán 25 cm mélységben, nagyon formás, égetetlen, iszapolt agyagböggre került elő (XLVII. 42.). Korongon készült, 7 cm magas, 7·5 cm szájú és 4 cm fenekű edénykének 6 cm hosszú, magas füle volt. Már nem eredeti helyén volt, mert több darabra törött

fülét csaknem fél méterrel tovább és mintegy 20 cm-rel mélyebben találtam meg.

Meg kell még említenem, hogy a sírmezőben két bronz karperecet is találtam egészen magában (XLVII. 37. és 40.).

A későbbi kutatóárkos ásatások során felszínre került leletanyag tulajdonképpen ide tartoznék, de természetes, hogy annak a két égetett és zsugorított temetkezésnek elhagyásával fogom itt tárgyalni, melyeket a két előző fejezetben részletesen leírtam.

Mindenek előtt az itt (kutatóárkos terület: 2. és 3.) talált hulladék-gödörök anyagával foglalkozom. Az első gödör törmeléktömege a talaj felszíne alatt 35 cm mélységben kezdődött és kúpos formában mintegy 120 cm átmérőjűvé szélesedett ki és feneke 150 cm mélységben volt. Túlnyomó részben edénytöredékeket találtam benne, de akadtak állati csontok is. Az edénytöredékek legnagyobb részben nagyon gyenge, fekete anyagból voltak: tálak, csuprok és nagyobb fazekak részei. Természetesen itt is a fenék-, perem- és fül-részek voltak túlsúlyban. Akadt azonban néhány egészen másfajta, égetett vörös cserépedény töredék is, melyek változatos díszítésükkel, jó anyagukkal és méreteik szokatlan nagyságával azonnal magukra vonták a figyelmet.

Három olyan nagy edény töredékei kerültek ki a gödörből, melyek azonos minőségű anyagukkal és kivitelük sajátágaival, azonos származásúaknak tekintendők. A jól iszapolt agyagból készült töredékek vörös-fekete égetésűek; egyiknek belseje fekete, a másik kettőé azonos a külsejével. Vastagságuk egyenletesen 7 mm. Mind a három peremdarab, amely horizontális kiterjedés tekintetében megbízható adatokat szolgáltat.

Az első edény szája 40 cm átmérőjű volt, 6 cm kihajló nyakkal. A síma és kigömbölyödő perem szélén, meghatározhatatlan távolságra, hármás bütyök-csoportok voltak, melyek elhelyezésük és méretük szerint csak a díszítés célját szolgálhatták. A nyak és test találkozó vonalán kb. 1 cm hengeres kidudorodás futott végig, amely megközelítőleg ugyan-csak 1—1 cm-es távolságokban, azonos kemény tárgy benyomásával részekre volt bontva. Legnagyobb kihasasodása minden bizonnyal nagyobb volt 60 cm-nél, melynél alacsonyabb maga az edény sem lehetett.

A második edény rekonstruálható pereme 56 cm volt, ugyancsak kifelé hajlott a nyaka, de csupán 5 cm szélességben. Peremét annak élén futó és azonos kemény tárgytól eredő benyomásokkal részekre bontott dísz csipkézetté tette. Nyakának és hasának találkozó vonalán prizmaformájú és mindhárom irányban 1 cm széles oldalú dudorodás futotta körül, melyet — valószínűleg az egyik ujj benyomásával — szabálytalan részekre osztott a mester. Legnagyobb kihasasodása, úgyszintén magassága nem maradhatott a másik mögött.

A harmadik ide tartozó töredék jelentékenyen kisebb edény maradványa volt. Peremének átmérője 22 cm. Hirtelen és erősen behajlott pereme alatt 2-5 cm-re hirtelen kidudorodik és ez a kidudorodás mu-

tatja a legnagyobb kiterjedését is. Csak kevés haladta meg a peremet. A kidudorodás tetején ugyanaz a bemélyítéssel előállított szalagdísz futott körül, mint az első nagy edényen. Kétségtelenül megállapítható, hogy tál volt.

A gödörnek a föld színétől kb. 60 cm-re eső részében, nagyobb, összefüggő, színesre égett, finom agyagtapasztás feküdt, mintegy 2—3 cm vastagon, amely edénytöredékekre lévén tapasztva, azt a látszatot kelti, hogy a gödör előbb tűzhely volt és csak később rakták bele a hulladékokat. Csak megerősíteni látszott ennek a feltevésnek a helyességét, hogy a tapasztott réteg fölött mintegy 20 cm vastagságban a lelettárgyak hamuban feküdtek.

A tűzhely felbontása után, ismét hulladékgödör tárult fel. Sok kezdetlegesebb edénytöredék volt itt, hamuréteggel keverve. A lelettárgyak közé egyre nagyobb számmal keveredtek az állati csontok: nagy állati lábszárcsontok, sertés alsó állkapcsa és egy kérődzőnek (valószínűleg szarvas) egész koponyája.

A tapasztott tűzhely két folytatólag egymásra következett kultúrát választott el egymástól.

A második hulladékgödörben edénytöredékek mellett nagyobb emlős lábszárcsontjait, sertécsontokat, agyarakat és szárnyascsontokat is találtam. Halcsontok és kagylók is voltak benne, egészen közel a gödör aljához.

A hulladékgödör kerámiai anyaga közül fel kell említeni egy hálonehezék töredékét és egy edényfeneket, mely jellegzetes sajátosságai miatt különös figyelmet érdemel. A négyszögletű fenék mintegy 1·5 cm-re emelkedik ki az edény testéből és alján horogkereszt formájú, ívesen egymásba futó négyágas bemélyítése van. A fenék oldalai 5—5 centiméteresek, falai pedig tökéletlenségük ellenére függőlegesek. Miután a fenék alján levő bemélyítéseket semmi esetre sem tekinthetjük díszítéseknek — hiszen a talpon álló edény talpának díszítését nem láthatta senki — és mivel merőben különböznek a középkori fenékbe nyomott mesterjegyeiktől is, fel kell tételeznünk, hogy egyéb rendeltetése volt. Ha az edényből a talpán kívül egyéb részek is megmaradtak volna, könnyű feladat volna a rendeltetését bizonyosra megállapítani. A horogkereszt többszörösen igazolt jelentősége alapján valószínűnek látszik, hogy a töredékünk vallásos rendeltetésű, talán áldozati-edény darabja.

Mikor a letűnt korok embere ezt a gödröt megásta, akkor pusztult el az a zsugorított sír, melynek feltalált lábszárcsontjait és edénymellékletét az I. fejezet utolsó sírjaként leírtam.

Az 1. számú lelethelyen, élével lefordított helyzetben vasfokost találtam (XLVII. 11.), melynek méretei a következők voltak: hossza 17·5, éle 3·5, tompa vége 1·8, a nyéllyuk átmérője 1·8, a nyéllyuk magasságában levő legnagyobb kiszélesedése 3 cm. Egész hosszához viszonyítva 2·5 cm belvilágú ívben hajolt. Az éllel ellentétes vége négyoldalú,

de lapos és a legvégén 1·8 cm négyzetes kalapács. Az egész területen ez volt az egyetlen igazi fegyver, mert a nagyszámmal előkerült késeket nem lehet tisztán ilyenekül felfogni.

A 4. számú lelethelyen íveshátú vaskés került felszínre (XLVII. 9.). A hosszú nyélbe járó tüskével ellátott kés magában feküdt 40 cm mélységben. Méretei a következők voltak: hossza 9, szélessége 1·4, vastagsága 0·4, tüskéje 2·5 cm.

Egyetlen helyen — a 6. számú lelethelyen — 5 megmunkált termésködarabot találtam, egy fészekben. Anyaguk azonosnak látszott a rendszeres ásatások során talált megmunkálatlan kövekével, ami amazoknak a lelőhely kultúrájához való tartozását igazolja.

Nem messze innen, a 6. számú lelethelyen, nagyméretű edényfűl került napvilágra. Vörösre égetett volt és anyagát tekintve a fentebb leírt nagy edényekkel azonos. Az edény, amelynek valaha tartozéka volt, a darabból rekonstruálhatóan 56 cm átmérőjű lehetett azon a helyen, ahol a fűlet reá építették. Méretei: szélessége 8, hosszúsága 7, magassága egyik végén 4·5, a másikon 4, nyílás átlaga 2·5, hengeres, vastagsága 1·3—1·5 cm.

A teljesség kedvéért ide iktatom azt is, hogy a 3. számú lelethelytől mintegy 2 méternyire Ny-i irányban római-kori üvegcsésze opalizáló darabja került felszínre és ugyanott mintegy amannak igazolására Valens császár kis bronzérme. (364—378)

A szórványos leletek felsorolása után, az azokból levonható eredményeket az alábbiakban közlöm.

A rendszeres ásatások kényszerű befejezése után azért tettük folyamatba a sírmezővel ellentétes oldalon eső terület árkos felkutatását, mert az a feltevés alakult ki a munka közben, hogy a lakótelep, melyhez a sírmező tartozott, minden valószínűség szerint annak közelében feküldhetett alkalmas helyen. A kutatások nem vezettek a kívánt és tökéletes meggyőző eredményre, de sok haszonnal és tanulsággal jártak.

Minden esetre bizonyosságát adták annak, hogy a lakótelep — illetve valamelyes lakótelep — valóban volt a kijelölt helyen. Bár magát a lakótelepet a kutatások nem derítették fel, a feltárt hulladékgödrök csak lakótelepen lehettek. Megállapítást nyert, hogy a hulladékgödrök egyikét feltétlenül a zsugorított temetkezések korát követőleg ásták, mert annak megásása megsemmisítette, illetve megcsonkította az egyik zsugorított temetkezést. Az első feltárt hulladékgödör a tökéletes feltáráskor két részből állónak bizonyult, mert annak körülbelül a fele mélységében tapasztott tűzhely választotta el a sokkal haladottabb korból való lelettárgyakat a mélyebben fekvő primitívektől.

A felszínre került két hálonehezék töredék, ha magában nem lenne elfogadható bizonyíték a mellett, hogy az ittélők halászáttal is foglalkoztak, a régebbi rétegekben talált halcsontok és kagylók épúgy bizony-

ságai ennek, mint annak, hogy valóban mocsárvilág illetőleg valami víz védelmezte az itt élő embert és kezdetleges gazdálkodását.

Némi világot vet az életkörülményekre, hogy míg a régebbi időkből származó gödörszintek anyagában aránylag sok és változatos állati csontok kerültek felszínre, addig a felsőbb rétegek fogyó csontmennyisége mellett olyan nagyméretű edények töredékeit ástuk ki, melyekhez hasonlóak a régebbi korok kerámiájában itt nem fordultak elő és amelyek bizonyára gabonataratók lehettek. Annak bizonyossága látszik ebben rejleni, hogy míg a régebbi korok itt élő embere valószínűleg halász-vadász lehetett, a későbbi korok lakója már ismerte a földművelést. Táplálkozása és életmódja is ennek megfelelően alakult. Viszonylagos nagy nyugalomnak is kellett itt lenni, hiszen a fegyverek csak így hiányozhatnak a lelettárgyak nagy sokaságából.

Meg kell állapítanunk az árkos kutatás eredményeképpen, hogy azon a területen, amelyen a munka folyt, a bronzkortól kezdve a népvándorlás koráig — esetleg kisebb-nagyobb megszakításokkal — élet folyt, melynek időtartamát túlzás nélkül becsülhetjük másfélezer esztendőre.

*
*   *

Végső eredményképpen a következő megállapításokat tesszük.

A temetkezéseknek három módját találtuk a fentebb ismertetett sírmezőben: 1. urnás temetkezéseket, 2. tállal borított égetett temetkezéseket és 3. zsugorított temetkezéseket.

Kronológiájuk tekintetében egyetlen pozitívumot sikerült a munkálatok folyamán kétségtelenné tenni, azt tudniillik, hogy a zsugorított temetkezések ebben a sírmezőben időrendben hozzánk közelebb álló korból valók, mint az égetett temetkezések. Ennek kétségtelen bizonyosságát adta az a körülmény, hogy a nyolcadik zsugorított sírban fekvő váz fejével és vállával rajta feküdt egy olyan égetett temetkezés csonthalmán, melynek urnája, vagy borító tálja nem volt ugyan, de tál és bögre melléklete igen, éspedig olyan edényekből, melyek mindenben megegyeztek a többi égetett temetkezések kerámiai anyagával. (Térkép: *t. u.*)

Meg kell azonban állapítanunk, hogy a temetkezések kerámiai anyaga nem egységes. A legkezdetlegesebb kézenformált edények éppúgy előfordulnak közöttük, mint a korongon készültek (XLVII. 35., 41., 42. és 51.). Egyidejűségüket azonban bizonyítani lehet a próbaátsátások egyik tállal borított temetkezésével, melyben a kézenformált (XLVII. 57.), talpcsöves tálka volt a sírborító, de a melléklet tál korongon formált volt (XLVII. 42.). A zsugorított temetkezések edénymellékletei legnagyobb-részt kézenformált, durva edények voltak, de akadt az egyik próbaárkokban egy zsugorított sír, melynek lábhoz állított edénye — ha erősen asszimmetrikus volt is, de korongon készült (XLVII. 41.).

Ha ebben a kérdésben a leletek fémmellékletéhez folyamodunk, az eredmény változatlanul ugyanaz lesz, mint a kerámiai anyag vizsgálata-nál volt. Ugyanis, bronz- és vasmellékleteket egyaránt megtaláljuk a temetkezések minden formájánál. Hogy kronológiai rend van bennük, azt kétségtelenné teszi, hogy a zsugorított temetkezések legfiatalabbnak bizonyultak, de köztudomású, hogy olyan nagyjelentőségű életmegnyil-vánulásnál, amilyen a temetés volt, bizonyos fomák szigorú betartásával hosszabb időre megmaradtak a szokások. Új emberfaj feltűnését a kul-túra azonossága aligha valószínűsítene, tehát egyedül az az elfogadható feltevés marad számunkra, hogy évszázadokon át ugyanaz a népfajta lakta ezt a területet, amely ugyanitt esett át a lassú fejlődésnek azon a hármas periódusán, melynek visszatükröződése a temetkezés formájának fentebb ismertetett három alakja.

Melyik lehetett az a nép, amely hosszú századokon át megülhetett területünkön zavartalanul?

A történeti források tanúsága szerint hazánk földjén először 171-ben találkozunk a vandálokkal, akik akkor a markomann-háborúban vettek részt. Dáciába törtek be és hadiszolgálataik fejében a letelepedés jogát és pénzjutalmat reméltek. Ajánlatukat kereken elutasították és akkor a Tisza felső folyása vidékén lakó kostobokok földjére távoztak. Leverték őket és megtelepedtek a földjükön. Sorsukról hosszú időn át semmit sem tudunk, de kétségtelenné teszik a hiteles történeti források, hogy a vandálok két törzse közül csak az asdingek lehettek, mert a másik vandál törzs, a silingek sziléziai hazájukat eddig az ideig egyáltalán nem hagy-ták el. Lakhelyüket Jordanes, illetve Cassiodorus úgy állapítja meg — egyébként nem hiteles adatai között, hogy a Maros és a Hármas-Körös között terült el. Tehát területünk is beleesett. Procopius állítása szerint a népesség gyors szaporodása arra kényszerítette az itt élő vandálokat, hogy az ötödik század elején, területszűke miatt innen felkerekedjenek. Kivándorlásuk nem jelentette az összes vandálok távozását, néhány törzs — melynek most már megvolt a biztos megélhetése a nekik ma-radó területen — továbbra is itt maradt.

A Notitia dignitatum Or. XXVIII, 25.-ben említés tétetik „ala octava Vandilorum“-ról, amely Egyiptomban állomásozott és minden valószínűség szerint maradványa azoknak a segítőcsapatoknak, melye-ket Aurelianus császárnak állítottak és amelyet nem sorozással, hanem verbuválással pótoltak. Keller állítása szerint ennek parancsnoka Valens császár idején Stilicho atyja volt. Csak pusztá véletlen természetesen, hogy területemen az árkos kutatások során éppen Valens császár kis bronzérmét találtam.

A rendelkezésre álló adatok szerint² ezen a területen halász-vadász

² Dr. Ludwig Schmidt: Geschichte der Wandalen, Leipzig 1901. 3, 7, 8, 13, 15, 17, 38—44. II.

és állattenyésztő életmódot éltek a vandálok, alárendelt jelentőségű földműveléssel. Ezt a megállapítást az ásatások eredménye is igazolta.

De tekintsük meg a leletanyagot:

Mindenek előtt a kerámiai anyagot kell szemügyre vennünk, mert a leletek között ezek fordulnak elő a legnagyobb számmal, — és pedig minden leletkörülmény esetén — kormeghatározó értékük pedig kétségtelen.

Forma és méret tekintetében a sírmező kerámiai anyaga nagyon kevés kivétellel alig szolgáltat megnyugtató támpontot. Anyaga, kivitele, a jellemző díszítő-motívumok hiánya, legnagyobb részüket igen nagy időköz különböző korainak anyaga sorában is elviselné. Találunk azonban közöttük néhány olyan darabot, amely készítésének technikája, valamint formája szerint is a La-Tène-kor jellegét kifejezetten magán viseli (XLVII. 35., 41., 42. és 51.). Miután pedig ezek a darabok — látszatra kezdetlegesebb kivitelű edényekkel — azonos körülmények között fordulnak elő, sőt a próbaásatások egyik tállal borított temetkezésénél együtt, csak azt a feltevést erősítik meg, hogy koruk a késői La Tène-kor. Nem pusztá véletlen, hogy az alsósziléziai vandál temetkezések kora is a La-Tène kultúrának ebben a periódusában kezdődik.³ Van azonban ebben a kérdésben rendkívül megnyugtató olyan bizonyítékunk is az anyagban, a szimbólikus tállal borított temetkezés borító-tálja (XLVII. 52.), amely vitathatatlanul a La-Tène-kor edényeinek jellegzetes formáit viseli, bár nem korongon készült és vörösre van égetve. Külső fenékkeremét pedig a megformálás után külön ragasztották rá. Ez a tál kétségtelenül az átmenetet tünteti fel a korongon készült igazi La-Tène edénytől abba a periódusba, mikor a magasabbrendű edénykészítő technika helyet adott a kezdetlegesebb kivitelnek. Miután az újra bevezetett kezdetlegesebb technika csak sok nehézség leküzdése árán tudta megtartani a fejlettebb technika magától értetődő nemesebb és kötöttebb formáit, érthető, hogy rövidesen szakított a nehezen utánozható típusokkal és az új technikának jobban megfelelő egyszerűeket vezetett be.

Abból, hogy területünk kerámiai anyagában csupán egyetlen kezdetlegesen díszített edényke fordul elő (XLVII. 44.), az alsósziléziai vandál terület kerámiai anyaga pedig igen díszes, a kettőnek korbeli különbségét megállapítani nem lehet. A díszítő motívumok alkalmazása nem feltétlen ismérve a La-Tène-kor kerámiájának, sőt Kurt Tackenberg ugyancsak díszítés nélkülieknek mondja az alsósziléziai késő La-Tène-kori edényeket.⁴ A díszítő motívumok tekintetében Segerrel és Kostrzewski-vel egyetértve azok beáramlásának útirányát is megállapítja. Abban a korban, mikor a népek érintkezése természetesen fejletté válik, az egyes kultúrák sajátos formái hosszabb időre konzerválódhatnak, de az új meg-

³ Tackenberg: Die Wandalen in Niederschlesien, 1, 73. II.

⁴ Tackenberg: Die Wandalen in Niederschlesien, 79. I.

látások alapján változó ízlés könnyen megnyilatkozhatik a tetszetős díszítő motívumok átvételében. Területünk kultúrájára is bizonyosan voltak hatással szomszédos kultúrák, de a rendelkezésünkre álló publikált, vagy gyűjteményben elhelyezett csekély anyag megakadályoz abban, hogy a hatások taglalásába bocsátkozhassunk. Különböző hatások itt és ott, de rengeteg új benyomás a vándorlás útján — eredményezhette azokat az eltéréseket, melyeket a leletanyag késztetelenül fel is tüntet.

A fémből készült mellékletek közül a legnagyobb számmal a késpengék fordultak elő sírmezőnkben (XLVI. 1., XLVII. 7., 8., 9., 10.). Három pengét a tállal borított, egyet a zsugorított temetkezések során, egyet pedig az árkos kutatások során találtunk. Ezekről a késpengékről, a kor-meghatározás szempontjából észrevételeinket és megfigyeléseinket az alábbiakban adjuk közre.

Minden esetben csak egy késpengét találtunk a sírmező sírjaiban, csupán az egyik tállal borított temetkezésnek volt két kés melléklete (XLVI. 1.).

Urnatemetkezéseink pengéje íves hátú (XLVII. 8.), de nyélbejáró tuskéjük egy vonalba esik a hátukkal és csak az él felől van éles bevágásuk.

A tállal borított temetkezések egyetlen ebbe a kategóriába tartozó pengéje (XLVI. 1., a kis edény előtt fekvő penge) szintén hajlított hátú, de lényegesen különbözik amattól, amennyiben a tuskéje nem egyenes folytatása a hátnak, hanem éppúgy, mint az él felőli oldalon, sarkosan be van vágva és a túske mindkét éle kissé beljebb fekvő síkban kezdődik.

A zsugorított temetkezések egyetlen késpengéje pedig (XLVII. 7.) hegyesedően kerekded végű és a többiekétől különösen abban tér el, hogy tuskéje rendkívül szélesen indul és, ha történetesen nem töredék volna éppen ezen a részen, minden bizonnyal láthatnánk rajta az aklaszegek helyét, esetleg maradványát. Hiszen minden jogunk megvan arra, hogy feltételezzük, miszerint ennek a késnek a többi „nyélbesütött” társával szemben két darabból álló és szegecselt markolata volt.

Tackenberg megállapítása szerint ebben a fentebb is bemutatott sorrendben kronologia rejlik.⁵ Sztratigráfiailag kétségtelen, hogy a mi sírmezőnk hozzánk korban legközelebb álló temetkezései a zsugorított temetkezések. Ha fenti időrendi táblázatba ily pontosan belevág a zsugorított temetkezéseinknek kor szerinti viszonya a többihez, semmi okunk sincsen arra, hogy ennek alapján meg ne állapítsuk, hogy legrégebbi temetkezéseink az urnás temetkezések; időrendben következtek utánuk a tállal borított temetkezések és legfiatalabbak a zsugorított vázak.

Az orsókarikával női sírnak valószínűsített égetett urna-temetkezés (XLVII. 35.) egyéb lelettárgyai között olyan darabokat is rejtett magában, a szegezett lemez-töredékekben, melyek kor meghatározás szem-

⁵ Tackenberg: Die Wandalen in Niederschlesien, 115. és 116. l.

pontjából nem csekély jelentőségűek. Különböző szélességűnek tetsző vaslemez-töredékek ezek, amelyeket a szélektől egyenlő távolságra fejes szegek fúrnak át. A szegek bő fél centiméter hosszúságban egyenesen haladnak, aztán derékszögben meg vannak hajtva úgy, hogy visszahajtott darabjuk néhol meghaladja a fél centimétert, aztán többoldalú hegyben végződik (XLVII. 2., 3., 4. és 12—26-ig, kivéve a 19.).

Ruhára, vagy bőrre — szegezés esetén — aklasszeggel erősítették fel a fémdíszeket. Ezeknek a vasvereteknek ezek szerint egészen más rendeltetésének kellett lenni, és pedig éppen a felerősítésre szolgáló szegek hegyes volta arra utal, hogy azok olyan valaminek a megerősítésére, vagy díszítésére szolgáltak, aminek átjárására legalkalmasabb volt a hegyes végű szeg, úgy azonban, hogy ugyanakkor lehajtott hegyes végével sem a rongálás, sem a sérülés veszedelmét nem rejtette magában. Ilyen valami csak fából lehetett.

És mikor a látottak idáig elvezetnek bennünket, önkéntelenül kell gondolnunk az alsósziléziai vandál temetkezések hasonló lelettárgyaira,⁶ ahol a női sírokban elég gyakran találták ezeket a szegekkel ellátott lemez-töredékeket. Sok eset eredményeinek összevetéséből arra következtethetünk, hogy ékszereket és csecsebecskéket őrző kis ládikák díszei és alkatrészei voltak ezek, melyeket gazdájuk máglyáján elégettek annak tetemével és így kerültek a hamvakkal együtt a sírokba. Mondani sem kell, hogy a ládikák maguk tökéletesen megsemmisültek a tűzben.

A mi temetkezésünk ezen lelettárgyainál — a részletes leírás során is — megemlítettem, hogy a sírmező azon kivételes lelettárgyai közé tartoztak, melyeket a hullával együtt megégettek. A lelet magábanálló voltának következménye, hogy az amott talált rúgók, kulcsok és egyéb alkatrészek itt nem kerültek felszínre. A temetkezések korának meghatározásánál ennek a lelettárgynak igen nagy szerepe van.

Az alsósziléziai vandál temetőikben égetett és vázas temetkezések egyaránt előfordulnak, akár a mi sírmezőnkben. Koruk kezdete a késői La-Tène, akár a mi sírmezőnké. A mellékletek közül leggyakoribbak a késpengék, amelyek főleg azokkal a formákkal vannak képviselve, amelyek a mi sírmezőnkre annyira jellemzők. A kések kortani táblája a fejlődés legfelső fokán kifejezetten datálva van stratigrafiailag. Egy égetett urnasírban, melyet női sírnak valószínűsített a benne talált orsókarika, olyan szegezett vaspánt-töredékek kerültek elő, amilyeneket ott női sírokban gyakran találtak és amelyek fából készült ékszeres ládikák vasalásai voltak.

Ezeknek az analógiáknak alapján a fényesi sírmezőt vandál eredetűnek mondjuk azzal, hogy a lelőhely immár felszabaduló részeinek további feltárására bizonyára annyi megnyugtató bizonyítékkal fog szolgálni, hogy a valószínű megállapítások konkrét állításokká szilárdulhatnak.

⁶ Tackenberg: Die Wandalen in Niederschlesien, 119—121. II.

Kifejezésre kell itt juttatnom azt a köszönetet, mellyel a múzeum a békéscsabai pénzintézeteknek tartozik azért, mert 340 pengőt kitevő adományaikkal az 1930 nyarán megkezdett ásatásokat befejezéshez is segítették. De köszönetet kell mondani Gázsó Pál lelkész úrnak és nejének is, akik személyem gondos ellátásával és birtokuk területének megértő átengedésével vettek részt a munka elősegítésében.⁷

Dr. Banner Benedek.

---

⁷ Cikkem kiszedése után kaptam Leszih Andor múzeum igazgató úr levelét Miskolcra, aki ugyancsak 1930 nyarán *Muhi* község (régén: Poga) határában a fényesihez nagyon hasonló temetőt tárt fel. Leletanyagának egy részét Breslauba küldte *Jahn* M.-hez, aki azokat kétségtelenül vandál eredetűeknek határozta meg. Velem rajzban közölt sarkantyúi és lándzsa-hegyei szintén kétségen felül vandál emlékek.